

35. ԱՐԵՎԵԼԻՔ

Երկրորդական ժողովրդ, Փոլսի, 1855—1856:
Խոյն. Ս. Պոլսի: Տպր. Վաղարշ:

Արաբի գլուխ այնպիսի կարծիք: Մենք հեռու
ի. Վ. Պոլսի ազգային թերթի չափը երբեք
սովորական չամբնեք քիչ մը կը շնչեն ազգային
«կենսական» խնդիրներու վրայ մեզմով եւ
անհատութեամբ խոսելու, անդին արեւմտիկ լուսաւորութեան կենդանին մէջ ի փարիզ 1855
Յուլիս 1ին երբեմն—ուսանող Ստեփան Ոսկանեան
Արեւելի անուն կիսամենայ թերթի մը (8°,
կրեւ 32, տարեկան 26 ֆր.) լոյս տուաւ, եւ
անմիջապէս յառաջարկին մէջ փութաց յայտնել թէ իւր ուղղութիւնը բողոքողին չակաւուն
եւ մինչեւ այն ժամանակ չհասարակեալ թերթի երու. «Եռամսթ թէ, կը գրէր երիտաւար
սարգ խմբագիրն, ազգը քսան տարեկ վեր իմաստանկերու սուտուտու գովեստը եւ անամօթ
շղջգործութիւնը լսելէ ետեւ, քիչ մ'ալ ճշմարիտ
քննութեան եւ անշահարմար խրատի ականջ
պիտի դնէ, և իր էական պակասութիւնները պիտի
շտէ. . . . Արեւելի այն աստիճան մեզը բերան
չը պիտի ըլլայ, եւ քանի մը մարդերու հաճելի
ըլլալու համար ճշմարտութեան երեսը չը պիտի
թքնէ կամ մրտէ»:

Խմբագրին համարանձն, թերթին աղբատին
բովանդակութիւնը միացեալ խորխտանաց հետ՝
նպատակաւ շնամբն չէին տար երկու կնիաց:
1856 Յուլի. 15ին թերթին 14° թիւն վերջին
եղաւ, ի սակաւութենէ բաժանորդաց, կամ
ինչպէս «Կրեւելայ» առ ի չգոյն նիւթը²: Եւ իւր
բոց այնպիսի սատարիկ սպառնացուած «Ճշմարիտ
քննութեան եւ անշահարմար խրատի» հետքը
չկար լոյս տեսած այն 14 թերթի երու մէջ:
Կրեւելայ թէ ազգին բոլոր պակասութիւններն
եւ ուղղելին «Աւարտանա կամպի» խնդիրն էր,
որով զատ խնդրող մը վրայ չէ խօսիր այս խորխտանային
թերթին:

(Էրեւելի.)

Հ. Գ. Գ.

ՄԱՏՆԵԱՅՈՍԱԿԱՆ

ԱՐԱԿԻԱՆ ՄԻՆԵՐԱՆ — Երեւելիցեան ընդարձակ
բառարան, ամօրեւել (արաբական տառերով) այն-
րեւ—գաղղիկերէն: Կ. Պոլիս, Տպր. Ն. Կ. Պէրպլեան,
1888: 8° Երես Գր. 1140: Գին 25 ղրէ:

Այս բառարանին վրայ, որոյ տպագրութիւնն
այս տարին ի գլուխ եղաւ, ոչինչ կարեւոր գրութիւն
ցարդ երեւցաւ հոս. որ զիսական մեռելութեան

նշան է: Ամենեւին կարեւորութիւն չունեցող կամ
նաեւ անպէտ չհասարակութեանց վրայ երեւն
զովեսներ կը շտապէին ինքնակը թնայաւոր,
մինչդեռ ամէն նկատմամբ պիտանի եւ նպատակին
յարմար գործ մը հրապարակ գաղղի¹ ոչ զը երեւան
կնիւն արժեք ծանօթացնելու: Եթէ քննադա-
տին պարտքն է յոռին պարտաւել անաշատպէս,
նշնպէս կը պարտաւորի նաեւ լաւ գովել անաշատան:

Բառարանին հեղինակին անունն մայրաքա-
ղաքին մէջ արգէն շատ պատահելի է՝ իբրեւ փորձ
եւ հմուտ տաճարաւս: Բառարաններ շատ կան, բայց
ստույգ մեծ մասն իբրեւ ընդօրինակութիւնը են,
յաւրդը նախորդին վրայ գրեթէ ոչինչ առաւելու-
թիւն կը ցուցնէ: Թէեւ իւրաքանչիւր հեղինակ
յատուկ յառաջանով կը թուէ միշտ իւր գերա-
զանցութիւններն: Այս պատճառաւ ահա ոմանը
յառաջարկներու իրաւամբ կարեւորութիւն չեն
տար, որովհետեւ թաղում ինչ կը խոստանան եւ
ոչինչ կը կատարեն: Սակայն մեր առաջիկայ հեղի-
նակին նախաբանն այսպիսի չէ: Իւր գործն ինք ան-
ժամը թնայագաւթնէ ետեւ՝ գրած է յառաջար-
նութիւնն, որուն մէջ ճշգրի եւ խնդի տեղեկու-
թիւն կու տայ իւր ամբողջ երկին վրայ:

Արգաւթն գրքին էր ազգիս մէջ այսպիսի բա-
ռարանի մը պիտան, զոր բաւականապէս լոյսա-
ցած է Մ. Արեւիկան, թէեւ ոչ ամբողջապէս, ինչ-
պէս ինքնին կը խոստանային: Այն հրատարակու-
թեան առաջին գնահատելի գերազանցութիւնն
է թուրք տառերու յաւելումն, զոր ցարդ չունէ
ինք, որով սակայն միայն կարելի է օգտակար ըլլալ
օմաներէն սորվող ազգայիններուն: Երկրորդ,
փոխանակ հին հայերէնի՝ արդի սովորական լեզու
գործածելն առաւելութիւն մըն է, որով զարկ էին
ամէն նախորդ բառարաններին: Երրորդ, բառերն
ընտրութեամբ առնուած եւ անգործածականները
մերժուած են, եւ այս կարեւոր գործը կրնար հե-
ղինակը գիրաւ կատարել, որովհետեւ թուրքե-
րէնի կենդանի գրականութեամբ կը զարգէ հիմա-
պէս: Թէ այս մասին բաւական յայդած է՝ պէտք
է ամէն արգար մասնագէտ վկայէ՝ մասնաւոր նաեւ
թեթեւակի այլ թեւեղներով: Անձամբ աշխատած
եւ հաւաքած կ'երեւի հեղինակը շատ մը գիտնա-
կան եւ արուեստական բառեր, զորոնք ուրիշ բա-
ռարաններու մէջ վայրարար կ'որոնները:

Օմանեան բառերու դեմ նաեւ գաղղիա-
կները գնելով՝ յայտ պիտանի եղած է գործը՝
ոչ ազգայիններուն միայն, այլ նաեւ օտարազգի-
ներուն, որոնք իբրեւ ցմեզ, մանաւանդ թէ քան
զմեզ աւելի՝ կարօտութիւն ունեն այսպիսի հմուտ-
լից եւ օգտաշատ բառարանի մը: Արեւին ժամա-
նակներս մայրաքաղաքին մէջ հրատարակուած ողն-
գունակ բառգիրք մը¹, (որուն հեղինակն օմանեան
լեզուին նոյն իսկ ամենակարեւոր տարրերը ան-
հմուտ կ'երեւայ) շատ անկատար գործ մըն է: Հե-
տեւապէս Արեւիկան բառարանին մատուցանելու
ծառայութիւնն ընդհանուր եւ համալիրացային
է օգուտն:

¹ Dictionnaire Turc-Français en caractères latins
et turcs, par K. Jousouf, Constantinople, Imprim. Ab-
uz-Zia 1883.

¹ Մ—ն, 1859, Թ. 387.

² Մ—ն, 1859 Թ. 403.

Օսմաներեն լեզուի սղագրությունն, որ գտնվել է թուրքերեն տարբեր մասերի տակալակի կառնուսներով իսկ մե քան տասն, Տիգրիսում Տիւրքոյի ևնուլ պահած և խաչմուտքեամբ, թէ եւ նորագոյն ու դիւրագոյն ոճով ալ ղրտած են ոմանք գրել: Սակայն այդ գրքին կերպ գրութիւնը չէր կարծես որ ընդ չափաքանութեան կիս կերպոյն ունենալ. վասն զի թէ թուրքերէնն եւ թէ նաեւ պարսկերէնն արտաքին տաւերն ընդունելէն ետեւ, որ ձայնաւորապէս գործածութիւնը չունի, բնապէս յայդ գրութեան կերպին պիտի հետեւին: Սյո չափաւ ահա գրեթէ կը ստիպէ հրաժարի ձայնաւորապէս գործածութիւնն, որով ընթերցանութիւնը դժուարին ու գրութիւնը տարածած պիտի մնայ միշտ:

Օսմանեերեն, զոր մանաւանդ մայրաքաղաքը ի մէջ այնչափ նսեւ. օտար ազգեր իր խօսին՝ իրենց մայրերի լեզուին հնչողութեան զայն յարմարելով, մայրաքաղաք լինան հանդիս շատ ասորերեն լինաներ յառաջ բերած է. թէպէտ նոյն իսկ բուն փութբերուն բերնին լսուած հնչունքն, որ այս եւս հնչալոյն եւ ստուարապատկար չէ: Բայց այս փնակ մըն է, զոր ամէն կենդանի լեզու յառաջ բերած է բնականաւորօրէն. ուստի եւ հնչողին հնչունքն որքա՞նց ալ ճշդաւոր զոյն համարուին, նորազոյններն ալ արհամարհելի չեն, մանաւանդ երբ բնչհանութեւ եղած են, թէ եւ աղաւաբութիւնով: Հետեւ ապա իմաստութեանը իր փարէ հեղինակին՝ երբ զբաղդտական առողանութեան քով՝ նսեւ Ժողովրդականի կը դնէ:

Իսկն թուրքերեն քառերորդ զինույն, որչափ կ'երեւէր, ունենաւ թուրէն կ'ընէ, կառուելով մի գլխից անկապ կամ արքան ծախթ թաւերով գործը ծանրացընէ. և աստի եւ աշխատութիւն յառնէ կ'ստանաւ աստից աստի արքան որով թուրք ջառագգիվէր. թուրք լըր Բաւարան յորիւնիւն յայտատան ըստ կարի առնէ ըստ ու ո՞ն ըրվանգապէ կ'է իւր գործին կ'ըրվ' որով միայն ընդհանուր օգուտս կրնայ ծնունդ, ապա թէ ոչ՝ միայն մանական ծառայութիւն մի մատուցան իջրլայ, գոր առկայէր իրեն վառնան դրան ընէ այս բառաւորն: Միւրը, ընդհանուրն կը փափաքէինք, որ զուտ թուրքերէն մթերքն աւելի հաւաքուտ ըլլայ: Այն աստե՛ն աւելի օգուտաւոր պիտի ըլլար մանտաւանք լայնից, որովք թուրքերէնի միջոցաւ գաղղիքերէնը ջանչնալ կ'ուզեն: Այս վերջին յայտատական բառգիրքը զետեմածղներէն թուրք կարծնէր. նաւագարդն զէ, թէ՛ ըն աստեւալագոյն:

Օգտման ենթաբաժնի գեներալ-դիրեկտորները մեծ խնամով եւ գրգռմամբ գրուած են՝ ապրիլ ամսին օգտման ենթաբաժնի համաժամար, իսկ հայրենիքի մասին աւելի ուշագործին կը պահանջէր, իսկ պարզած տառախախտման աւելի հայրենիքի մէջ են:

Բառարանին, որ գրեթէ հազար բերկ հարիւր էջէ բաղկացած՝ գիրքաւոր, փոքրաբոյր, գիւրդաձեւ մատենիկ մըն է, կը թվանդակէ արաբերէն եւ պարսկերէն առանձնբաժնի յաշուած մըն ալ, որ իւր օգտուած ունի:

Այսպիսի հանգամանքը օժտեալ է Տեառն
Միհրանայ Արիիեան բառարանն, քան զոր աւելի
կատարեալ մըն ալ կը մտալենք որ հրաառարկե-
նքը պատեմ Տ առ Ճիւ: Իսկ ազգն, որուն ուրախու-
նքն ու պարծանքն կը համարուին մեծարդ Տեգի-

၄. ဂျာနယ် :

4. U. S.

Թ. Թ. ՀԽՆԴԻՇԷՆ — Հիմնական Նոր եղանակ
Փրանսերէն շարադրութեան. Ա. Տարի: Բ. Տպագր. Բա-
րեգիդիսալ եւ յոյժ ծովագիտաւ: Կ. Պոլիս, Տպր. Բ. Կա-
մալֆեան, 1890: Ժ. Երես Ա. Մասին 196. Բ. Մասին
100: Գին՝ 5 դրշ.:

Պաղղեքեան լեզուի նորաւարտ ուսանողաց համար պատրաստուած վերօխչեալ դասագիրքը վերջերս Բ. տպագրութեամբ ի լոյս ելաւ։ Բ. Գազաֆեան տպարանէն։ Այդն տպագրութիւնն բոլորովն կերպարանաւորեալ եղած եւ լայնադոյն չորսգամանեց մը մուծուած Բ. գտնենք։

Մատենան բաժնուած է երկու մասանց. առաջինն սակաւաթիւ դատերու մէջ կ'աւանդէ լեզուին ամենաւնի անհմաճեշտ աշուրներն, սկսեալ սովորակ լայրերէն. իւրաքանչիւր դատին մէջ աւանդուածներուն վրայ Տրահանգները բոլորած են գաղղիներէն ի հայ թարգմանելու, որոնցմով ընտելանալով աշակերտը՝ կարող կ'ըլլայ գործել յաւելեալ թ. Մասին հայերէնէն ի գաղղ. շարադրութիւնն յօրինել:

Որովհետեւ՝ «Հիմնական եղանակն» նորուքներու համար է, մեր կարծեօք գուցէ գործընկերատակին աւելի յարմար կ'ըլլար, եթէ ինչ կէտ գտնարու թիւիք եւս՝ Հիմնական եղանակէս՝ զատ անհրճելի կարեւոր հիմնական քերականութեան՝ մը թողուէին, որպիսիք են՝ գ. օ. բայերուն թէական եւ ստորագրական եղանակներն, որոնց ուսումն ա. գործածութիւնը յայտնի է թէ դեռավորութեւ օսանողին մը համար քիչ գտնուածութիւն չի պատճառէ մին։ Գաղղիերէն բառերուն ինչ ինչ զարտողի ընթերցուածքն փակագծիւ հայագիր աւանդուած են. անշուշտ լատինացի կ'ըլլար, եթէ նշանատառ հնչմանց մէջ ակէյտիւ առանձին չ'ենտրոյնացանակուէին, եւ ոչ թէ մէկ պարզ է գրով. գ. օ. ար, եււ, եււս։

Գործն մինչև ցայսօր հայ մանկուղյն համար հրատարակուած շաբաղբութեան գրքերէն քաղուածոյք մը կ'երեւայ, եւ ոչ այնչափ ⁴ եղանակն. նոր է, որչափ տպագրութիւնն:

உ. ம. து.

[illegible]